

УДК 141.30+316.422.42

КОНЦЕПЦІЯ СУСПІЛЬНОГО ПРОГРЕСУ ЖАКА МАРІТЕНА

Оксана Маліновська

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська 1, м. Львів 79000, cherem@franko.lviv.ua*

Томіст Жак Марітен бачить суспільний прогрес як ріст релігійності: “Цивілізувати – значить спірітуалізувати”. Релігія трансцендентна й універсальна щодо будь-якої цивілізації чи культури. Суспільство як надособистість розділене на християн і нехристиян. Його інтеграція можлива лише за умови практичної співпраці між ними. Тому концепція нового часового устрою, нового християнства, – мирська.

Ключові слова: “Інтегральний гуманізм”, “амбівалентність історії”, “нове християнство”.

Жак Марітен (1882–1973) – відомий французький філософ-неотоміст, який займає позицію між позитивістським раціоналізмом початку ХХ століття та антиінтелектуалізмом Анрі Бергсона, розвиваючи філософію Томи Аквінського.

У вирішенні гносеологічних проблем філософ спирався на томістський реалізм. Зосередивши увагу на фізико-математичних аспектах сучасного наукового мислення, він вивчав ступені раціонального пізнання, згодом – поєднання надраціональних знань з містичним досвідом.

Християнський гуманізм, який сповідував Жак Марітен у світлі вчення Арістотеля і Томи Аквінського, містить утвердження першості духа, зокрема у розбудові нової демократії.

Марітен пройшов шлях від Бергсона до Томи Аквінського, блукаючи між сучасними доктринами, “які вивчав одна по одній з таким завзяттям, не знаходячи нічого, крім обману й очевидної недосконалості” [1, с.5]. “Бергсон був першим, хто відповів на наше глибоке прагнення метафізичної істини; він звільнив у нас відчуття абсолютного...” [1, с.5]. Спочатку палкий прихильник філософії Бергсона, Марітен виступив потім з її критикою.

Ж.Марітен є автором великої кількості праць із найрізноманітніших філософських проблем: з естетики; теорії пізнання; онтології.

Проблемою цивілізації, зокрема християнської, Жак Марітен займався упродовж всього свого життя. Як послідовник Томи Аквінського, він захоплювався християнською цивілізацією доби Середньовіччя. Усвідомлюючи, що середньовічне християнство належить минулому, яке не

відреставрувати в теперішньому, бодай і у найголовніших його рисах, Жак Марітен писав: "Ми знаємо, що плин часу незворотній; як сильно б ми не захоплювалися добою Людовіка Святого, нам не кортить знову повертатися у Середньовіччя — християнська мудрість до цього не закликає; ми ж сподіваємося застати в новому сучасному світі відродження духовних засад і вічних норм, яких не мала середньовічна цивілізація у свої найкращі часи..." [2, р.194].

У першій своїй праці "Релігія і культура" (Religion et culture) Жак Марітен зазначав: "Цивілізація належить до царини часового... Без сумніву, вона повинна підпорядковуватися життю вічному, як проміжна мета — меті кінцевій. Істинна релігія — ні від культури, ані від цивілізації і культури, — вона — від Бога, вища понад будь-яку цивілізацію і культуру. Вона верховна, добродійна й животворна сила цивілізацій і культур, а з іншого боку, незалежна від них, вільна, універсальна" [2, р.195]. На думку Жака Марітена, позитивним моментом в устрої сучасного світу є те, що культура в ньому відділена від сакрального, тоді як Середньовіччя "ґрунтувалось на переконанні, що земні інституції самовіддано повинні служити Богові та божественним речам, аби утвердити його Царство на землі" [2, р.196]. Тематику "Релігії і культури" було розвинуто у праці "Про часовий устрій і свободу" (Du régime temporel et de la liberté): "Дебати не ведуться між гуманізмом і християнством. Вони точаться між двома концепціями гуманізму: теоцентричною або християнською і антропоцентричною, за яку головню несе відповідальність дух епохи Ренесансу. Перший вид гуманізму можна назвати інтегральним" [2, р.197]. Тут уперше Жак Марітен веде мову про "амбівалентність історії", в якій переплітаються, як кукіль з колоссям, діяння диявола і Відкуплення Христа: "Коли ці дві сторони, змішані на кожному кроці, нарешті роз'єднуються, сама історія завершиться" [2, р.197].

"Релігія і культура" підготувала "Інтегральний гуманізм" (1936) — центральну працю Жака Марітена, яка висвітлює проблеми християнської цивілізації. Середньовічному теоцентризмові сучасний світ протиставляє антропоцентричний гуманізм, який простує до обожнення людини й уповноважує її вершити власну волю незалежно від волі Творця; Гегель вселяє в людину божество, що виявляє себе у світі та в історії. Тож людина, відділена від Бога, просить і вимагає усього для себе так, наче воно й справді їй належить. "Біда класичного гуманізму не в тому, що був гуманізмом, а в тому, що був антропоцентричним", — твердив Ж. Марітен [1, с.68]. Філософ протиставляє йому "теоцентричний гуманізм", який імплікує християнське положення людини грішної і відкупленої, де повага до творіння викликана його зв'язком із Богом. Цей теоцентричний гуманізм можна також назвати християнським або інтегральним. Жак Марітен зосереджує нашу увагу на поширених хибних уявленнях про те, наче існує лише царство Сатани або

лише Царство Бога, які взаємовиключають одне одного; насправді ж часовий світ “є водночас царством людини, Бога і диявола ...” [1, с.122].

Філософ стверджував, що Церква застається єдиною, незважаючи на існування різних християнських цивілізацій, “різних християнств”. Він намагається передбачити “історичний ідеал нового християнства” – нового часового устрою. На відміну від середньовічного християнства концепція нового християнства – мирська. “Цей часовий устрій обіймає усе релігійне розмаїття, тож у сучасному християнському місті невіруючі і вірні живуть поруч, спільно беручи участь у загальному часовому блазі” [2, р. 200]. Місто надає різним духовним групам людей, які живуть у його лоні, форму юридичних структур, які б толерантно ставились одна до одної і утворювали міцний та дружний союз. У такому християнстві часове має підпорядковуватися духовному, де загальне земне благо сприйматиметься як простий засіб, як проміжна мета щодо життя вічного. Тоді з’явиться щось на кшталт “християнської діаспори, християнства не згуртованого і не зосередженого в єдиному тілі однорідної цивілізації, а розкиданого по всій поверхні земної кулі сіткою осередків християнського життя, розсіяних поміж націй” [2, р.201].

Проблемі цивілізації присвячені також такі твори Жака Марітена, як “Питання сумління”, “Права людини і природний закон”, “Селянин із-над Гаронни”, а також “Для філософії історії”.

Надособистісний фактор суспільного прогресу. На думку Жака Марітена, в історії вершиться постійне вдосконалення “об’єктивного духа”, який предметнюється в різних культурних формах: “Суспільство у власному значенні слова є об’єднанням особистостей. Тож соціальне об’єднання – це особистість” [3, р.296 – 297]. Католицький мислитель окреслюється суспільство як сукупність особистостей і водночас як надособистість. Суспільством рухає фінальна цільова причина “загального блага”. “Якщо людина прагне осягнути і підкорити собі світ, – зазначав Ж.-Е. Ніколя, солідаризуючись із Ж. Марітенем, – це необхідно їй для самореалізації. Вона виражає себе через безліч цивілізацій, які створює, розпад яких допускає чи спричиняє сама, через свою безконечну активність і боротьбу. Якщо і близиться об’єднуючий фінал історії, то він буде нічим іншим, як самою людиною, людиною на шляху самореалізації” [4, р.166].

Марітен ототожнює поняття культури і цивілізації. На його думку, культура, або цивілізація, – це розквіт власне людського життя, не лише матеріальної його сторони, необхідної і достатньої для того, аби вести гідне життя тут, на землі, а й, передусім, його морального боку, розвитку світоглядної і практичної діяльності (художньої й етичної), який, власне кажучи, і заслуговує назви людського прогресу. “Виявляється, – зазначав Жак Марітен, – культура така ж природна, як робота розуму і доброчинність,

продуктом і земним завершенням яких вона є. Культура відповідає природному бажанню людини, будучи витвором духа, свободи і її природних зусиль. Оскільки цей розвиток не лише матеріальний, але і принципово моральний, зрозуміло, що помітне місце відводиться релігійному моментові, а цивілізація розгалужується між двома полюсами: економічним, який відповідає нагальним людським потребам етико-біологічного порядку, і релігійним, відповідальним за найпекучіші потреби життя людської душі” [1, с.114].

Влема релігійності у суспільному прогресі. Релігія трансцендентна стосовно будь-якої цивілізації і будь-якої культури, вона строго універсальна: “Католицизм не прив'язаний до західної культури. Універсальність не обмежується якоюсь однією частиною світу. Ісус Христос помер як за Схід, так і за Захід... Не Церква дає народам блага цивілізації, а Кров і заповіді Христові... Якщо наша культура є греко-латинською, то наша релігія такою не є. Вона увібрала в себе цю культуру, але не підпорядковувалася їй. Усі чесноти Заходу зберігаються саме в Церкві ... Життя Церкви інкорпоровало в себе вічну квінтесенцію мудрості і багатств Заходу” [2, р.194-195]. В очах християнина культура та цивілізація, підпорядковані земній меті, повинні бути співвіднесені з життям вічним, яке є метою релігії, і їм належить забезпечити земне благо і розвиток різноманітних природних здібностей людини, приділяючи головну увагу вічним інтересам особистості та полегшуючи їй доступ до останньої надприродної цілі: це піднімає цивілізацію над її власним порядком. Об'єктом культури й цивілізації є земне, підвладне загибелі благо нашого життя з його природним порядком. Порядок культури, або цивілізації, є порядком речей часових, часовим порядком. Натомість духовний порядок вільний стосовно часового порядку так само, як Бог вільний щодо світу. Ось чому різниця між часовим і духовним є суттєвою. У часовому відношенні історія європейської культури, згідно з концепцією Жака Марітена, поділяється на періоди відповідно до еволюції гуманістичної свідомості. Відзначаючи, що вже в античності виявились “трансцендентні основи” європейського гуманізму, зв'язок людини і божественного буття, Марітен зазначав, що лише християнський гуманізм Середньовіччя створив передумови для всебічного розвитку особистості. Осмислюючи кризу гуманізму в постренесансний період як народження фатального розладу між людським творчим началом і світом християнських цінностей, Марітен цілком солідарний з Бердяєвим, який вважав, що “розкриття вільної гри сил людини, не пов'язане з вищою метою, призводить до виснаження творчих сил” [1, с.167].

Перший етап кризи гуманістичної культури припадає, на думку Жака Марітена, на XVI–XVII ст. Протиборство науки й релігійної свідомості, поширення атеїзму були виявом цієї кризи. А XVIII–XIX століття показали

небезпеку альянсу науки і техніки, нестримної гонитви за прибутком, забуття християнських цінностей, а тому в його схемі є другим етапом кризи гуманістичної культури. Її апофеоз настає в ХХ столітті, коли торжествує “бездуховна цивілізація”, для якої Бог “остаточно вмер”.

Як наслідок, маємо світ, розділений навпіл між християнами і нехристиянами. Як досягти інтегральної єдності, а відтак миру і злагоди в суспільстві ?

“Згода – зазначав філософ, – може бути спонтанно укладеною не за рахунок спільного спекулятивного мислення, а за рахунок спільного практичного мислення, не на ствердженні єдиної концепції світу, людини і пізнання, а на ствердженні єдиної системи переконань” [5, р.103]. Жак Марітен уважав, що це останній шанс для примирення різнорідного духа. Цього достатньо, аби розпочати велику справу .

Християни і нехристияни задля миру й злагоди у суспільстві повинні разом сформулювати низку принципів дії – своєрідний устав, демократичну хартію.

Жак Марітен сформулював принципи суспільного миру, які Організація Об’єднаних Націй використала, створюючи Загальну Декларація прав людини, документ великого історичного значення.

1. Добра політика є передусім справедлива.

2. Кожному народові слід намагатися зрозуміти психологію, розвиток і традиції, матеріальні й моральні потреби, власну гідність та історичне покликання інших народів, тому що кожний народ повинен мати на меті не лише власну вигоду, а й спільне благо сім’ї націй.

3. Ця поява взаєморозуміння і відчуття цивілізованої спільноти, якщо і передбачає духовну революцію, відповідає необхідності громадянського порятунку у світі, який відтепер єдиний для життя чи для смерті, згубно залишається поділенням щодо політичних інтересів і пристрастей.

4. Ставити національний інтерес понад усе – вірний спосіб усе втратити.

5. Спільнота вільних людей немислима, якщо не визнано, що правда є вираженням існуючого, право – справедливого, а не того, що краще служить у певний момент інтересам якоїсь групки людей.

6. Не дозволено страчувати невинного лише тому, що він став для нації непотрібним тягарем, на якого затрачаються кошти, чи тому, що він на заваді успіху певної групи людей.

7. Людська особа має гідність, яку спільнота повинна поважати, і як людина, громадянин, робітник і член суспільства, вона має фундаментальні права й обов’язки.

8. Загальне благо передує окремим інтересам.

9. Трудящі мають право на належні зміни за рахунок приєднання до історичної більшості; маси мають право брати участь у духовних і культурних благах.

10. Царина совісті – непорушна.

11. Люди різних вірувань і різних духовних общин повинні визнавати свої права як співгромадяни цивілізованої спільноти.

12. З метою загального блага держава повинна поважати релігійну свободу як свободу пошуку.

13. Фундаментальна рівність людей розглядає расові, класові чи кастові упередження та дискримінації як образу людської природи, особистої гідності та радикальну загрозу мирові.

У сучасному світі домінує тенденція розмежування знання і мудрості. Істина ж одна, вона не визнає хронологічного критерію, і благом для людини є її пізнання. Суспільство у своєму співжитті переслідує чи не найголовнішу ціль – загальне благо. Коли ж часткове благо, як і часткова істина, не може повністю задовольнити людську вимогу, то йдеться про пошук загального, яке б об'єднувало партикулятивні правди і провадило б до спільного, єдиного взаєморозуміння. Тому, на думку Жака Марітена, головним завданням прийдешнього віку буде саме об'єднання знання і мудрості, що й слугуватиме всесторонньому прогресу суспільства.

На нашу думку, далекосяжність концепції суспільного розвитку Жака Марітена полягає у передбаченні того, що люди “духовні” й “недуховні” повинні прийти до порозуміння, а відтак – до співпраці. Такий гуманізм Відкуплення – інтегральний гуманізм.

-
1. *Маритен Ж.* Філософ в мире / Пер. с фр., послеслов., коммент. Б.Л.Губмана. М.: Высшая школа, 1994.
 2. *Daujat J.* Maritain un maître pour notre temps. – Paris: Téqui, 1980.
 3. *Maritain J.* La personne et le bien commun // *Oeuvres*, 1949-1963. Paris Téqui, 1979.
 4. *Nicolas J. H.* Le Christ – centre et fin de l'Histoire // *Revue thomiste*. Paris, 1981. T. 81. Pp. 211 – 217.
 5. *Maritain J.* Le paysan de la Garonne: Un vieux laïc s'interroge à propos du temps présent. Paris: Desclée de Brouwer, 1966.

JACQUES MARITAIN'S CONCEPTION OF SOCIAL PROGRESS

Oksana Malinova'ska

*Ivan Franko National University of Lviv
st. Universytetska 1, Lviv 79000, Ukraine, filos@franko.lviv.*

The tomist Jacques Maritain views social progress as an increase in religiousness: "To civilize means to spiritualize". Religion is the transcendental regarding of any civilization (or culture – these notions are equal) and strictly universal. Society as a super-personality is divided into Christians and non-Christians. Its integration is possible only under the condition of practical cooperation among them. That is why the conception of new temporal state, new Christianity, is secular.

Key words: Integral humanism, ambiguity of history, new Christianity.

Стаття надійшла до редколегії 27.09.2001

Прийнята до друку 14.11.2001